

A magyar Shakespeare Szegeden

Hogyha 1808-ban is kinyomtatták volna már a szegedi lyceum értesítőjét, bizonylyan vastag betűkkel, az »eminentes« rubrikába került volna be Katona Josephus neve is, a kecskeméti takácsmester elsőszülött fia, kit derék atyja nyilván költséggímélés végett iratott be Pest helyett a szegények kegyes iskolájába, hogy megkezdje a filozófiai tanfolyamot...

A szegedi atyák tudományának akkortájt híre futott az egész országban. Ismeretes volt, hogy magyar nyelven folyt náluk a tanítás. Köztudomású az is, hogy a »Hatrongyos« lakói szigorú iskolai rendszabályokat honosítottak meg ebben a városban, eltűntve az ifjúságot a színház, tánc s egyéb vigalmak látogatásától, még a szülői kíséret se lehetett védőpajzs.

A színházat amúgy sem látogathatta a 16 éves diák, hiszen arról Szegeden ebben az időben még nem sokat lehetett beszélni. A közönség érezte is a színháték hiányát, csupán a gymnasium tanulói tartottak műkedvelő előadásokat. Ami pedig a táncot s egyéb vigalmakat illeti, azok különösen távol állottak ettől az ifjú embertől, aki most ebéd után Felsővárosra tart, a tiszaparti sópajták irányába, hogy leüljön a folyó menti kórákásokra s búsan sóhajtsa vissza a boldog gyermekkort, mely »az elhervadt kellemekek képeit kereső szemek előtt, gyöngén hajnallik...«

Ide szokott járni, kedvenc tartózkodási helyére, a Tisza partjára, hallgatni a vizimalmok zúgását s a molnárlegények pajkos, párjahívogató danáit. Rendszerint itt érte a lemenő nap utolsó sugara is, midőn a túlsó parton a sötétlő fűzfák árnyképei kiültek már a víz ezüst tükrére. Aztán leverte a port ruhájáról, melyet útközben a felleget verő hazatérő csorda rakott rá vastagon s hazabalagott, hogy gyertyafénynél készüljön föl másnapi tanulmányaira.

Itt a folyóparton szokta előhúzni édesapja gondosan összehajtogatott levelét, melyen latinul állott mindig a címzés: ifjabb Katona Józsefnek »filio mihi dilecto«, benne az atyai jótanácsok, miszerint a sorok olvasója vigyázzon az erkölcsökre, ne haragítsa magára az atyákat s főleg takarékoskodjon a drága gyermekkel. Egyben arról is értesítettik, hogy az otthoni kedves malaca azóta testes hízóvá előlépven, megérett végső torára s a porhüvelyéből reá eső hurka-kolbász küldemény mellékelve vagyon. Fogyassza jó étvággal s hogy meg ne ártson, ajánlatos el nem mulasztani vagy egy itcze bort reá tölteni. A költségekre ugyancsak mellékelve vagyon néhány forint kisebbik öccse megtakarított pénzcsekjéből... etc.

Ahogy ott olvassa a levelet, a szülői otthon szerető gondja suhanó mosoly formájában jelentkezik arcán. S mikor visszadugja az írást kabátja hajtásába, felvesz néhány kavicsot, nekilődítja a lomha vízfolyásnak, gyönyörködik a kacsázó játékában, — dehogy gondolná az ember, hogy ez a fiatal ember nem sokára a színész és drámaíró egyesített babérajaira fog pályázni.

De addig még egy kevés víz elfolyik a Tiszán...

No, a fővonzóerő a tiszaparti sétákhoz nem is a kacsázó-játékban rejlik. Itt szokott találkozni Ns. Klivinyi István Tanátsbéli és céhkomisár urammal, aki délutánonként ide járt ki, hogy a hajóácslegények munkáját ellenőrizze; nem pazarolják-e, nem égetik-e el azok a pernahajderek a szurkot.

Tekintélyes jelenség volt, bunkós botjával, amint tréfásan ösztökélte a társaságot.

— Dógozzatok legényök... hónap lösz a vásár...!

Mire azok ráfeleltek kórusban.

— Dógozunk... dógozunk! A vásárba mán hajón mögyünk...!

Mikor aztán meglátta a deákembert, megpödörte bajúszát s azonnal deákra fordította a szót. Hiszen valamit tanult ő is, meg is látszik Comenius tanítási módszere rajta. Az Orbis Pictus-t, habár hézagosan, de még most is elmondja, amint ez a most következő szokásos párbeszédéből is kiviláglik.

— Veni, puer, disce sapere... (Gyere fiam, tanulj bölcsességet.)

Amire a fiúnak válaszolni kellett.

— Quid hoc est: sapere, Domine? (Mi az, bölcsnek lenni, uram?)

— Omnia, quae necessaria, recte intelligere, recte agere, recte eloqui... (Mindent tudni, ami szükséges, jól megtanulni, jól csinálni s helyesen beszélni.)

— Quis me hoc docebit? (Ki fogja ezt nekem tanítani?)

— Ego... (Én).

Erre aztán az következett, hogy mindketten jóízűen elnevelték magukat. A diák megkapta a maga barackját feje búbjára, ami jeladás volt, hogy most már jöhet a beszélgetés a színészekről.

Mert mindenki tudta Szegeden, hogy Klivinyi uram volt évekkel ezelőtt a leghűségesebb pártfogója a »szinjázdó társaságnak«. Senki olyan lelkesen nem beszélt róluk, de hiszen beszélhetett is, mert ott volt már Thalia szegedi bölcsőjénél is, mikor Kelemen László társulata jelent meg a városban, mint első pacsirta a magyar színjátszás hajnalán.

Emlékezett még 5 évvel ezelőtt milyen sikerrel játszották az erdélyi színészek, vagy ahogy Klivinyi uram nevezte »a játszó tagok« Dugonics András »Macskási Juliannájá«-t. Különösen az volt aztán a lelkesítő, mikor Vedres tekintetes úr darabját, a »Haza szereteté«-t adták.

Emlékezett még a német Lipp József társulatára is, sőt arra a szomorú korszakra, amikor nem lehetett magyar színjátszásról beszélni abban az országban, ahol az anyanyelvnek kóbor életet kellett élnie saját hazájában s magyar pénzen épült német színházakban a magyarnak kell bért fizetni, hogy saját népe előtt szólhasson.

A fiatal Katona szerette ezt a derék céhmestert, aki nemcsak szokásból figyelt a műveltségét. Valóban, magyar ízlés tekintetében kimagaslott a városi polgártársak közül. A fővárosban is többször megfordult már s soha el nem mulasztotta volna, hogy megtekintse a »rondellá«-ban az ottani színészek játékát. Szegedi kedveltjei közé tartozott különösen egy fiatal, kolozsvári színész, laborfalvi Benke József, aki mint mondják, sokszor »praenumeráltatott« ebédre Klivinyi uram asztalához.

Dejszen az is volt a szép világ... A szegediek valósággal szétkapkodták a játszó tagokat. A muzsika mester, az »orgester director« ma itt ebédelhetett, holnap ott, holnapután a harmadik házban jegyezték elő meghívásra.

Persze, az ilyen theatriumi dolgok után érdeklődő discipulus philosophus kérésére szívesen elbeszéli, — nem tudom hányadszor, laborfalvi Benke viselt dolgait a játszószínen s azon tovább is. Igen, az volt csak a szép világ. Olyan jól tartották a társulat tagjait, hogy azoknak eszükbe sem jutott, hogy a bankó forintokat felvegyék minden hónap elején a pénztárból. Amiatt főjön csak Ernyi direktornak a feje.

— Ez pedig így volt, ahogy mondom, öcsém, maga Benke komám uram szájából hallottam. Appedig igaz embör vót... Abból is látszott, mert színész

vót a javábul... a kiröndölt rollét soha el nem tévesztötte... azt öcsém, mög nem löhetőtt birságnálni még tíz krajcár erejéig sé... úgy vigyázott az a slavort-jára, mikor köllött neki kilépni...!

Itt aztán, ha már játszószíni constitútióról volt szó, nem volt több ellen-vetés, nem lehetett Klivinyi urammal vitába szállni. Úgy ismerte az azt, akár a saját mesterségét. Egyetlen dolog volt csupán, amivel nem tudott egyet-értetni, amit mindig fel is hozott a deákkal való beszélgetése közben. Nem ér-tette, miért szorul a köznép a színházban mindig csak a karzatra, hiszen ő a nyelvnek fenntartó közege. A diétán latinul beszélnek, az előkelőség nyelve a német, a többség, aki két kezével s verítékével munkálkodik, csak zsellér ma-rad saját kultúrájának csarnokában továbbra is.

— A könyvben is csak az van írva öcsém, hogy »plebs stat in ultima cavea« (a nézőtér alján foglal helyet)... hát csak ammondó vagyok, ez így nincs rendjén... no, de munkára föl, öcskös... Vale!... (élj boldogul).

Ezzel még egy barackot nyomott a fiú fejére s ment tovább, dohogva még egy jó ideig.

Dehogy tudta azt, hogy is tudhatta volna a derék öreg, hogy akivel az imént társalgott, nem más, mint a magyar Shakespeare, aki fejében már a ma-gyar élet színteréről a hátsó karzatra szorított plebs nemzeti tragédiájának gon-dolatát forgatja.

*

Teltek, múltak az évek. A facsemete a helyes oltás következtében kezdett terebélyesedni. Az ifjú Katona József is felkerült Budára. Évek múltán már »szegedi ismerőse«, laborfalvi Benke József társulatában játszott s így saját bőrén tapasztalhatta, mennyire igaza volt jó Klivinyi céhmester uramnak annak idején. Azok, akik szívvel-lélekkel állottak a magyar ügy mellett, a taborcok, igen csak »in ultima cavea«, a hátsó karzatokon szoronghattak a merániak mö-gött, de az elismerő taps mindig az ő soraikból hangzott legerősebben — s az mindig a szívükből fakadt.

CSONGOR GYÓZÓ

József Attila makói kapcsolatai verskötet-ajánlások tükrében

József Attila makói tartózkodása alatt számos kéziratot, dedikált verseskötetet ajándékozott barátainak, ismerőseinek, jötevőinek. Példátlan bőkezűséggel szórta szét verseinek kéziratait, gyakran »fizetség-képpen«: ellenszolgáltatásul a kapott jókért, anyagi támogatásáért, de a jó szóért is.

Számos kézirat és a költő ajánlásával, névaláírásával ellátott verskötet került így a makói ismerősök kezébe. Ezek közül jónéhányat a különféle életrajzi művek — így a költő nővérének, József Jolánnak, és makói magyar-tanárának, Galamb Ödön-nek könyvei — szó szerinti másolatban közzé is tettek. Sajnos, az idők folyamán e kéziratok és ajánlások jelentős része elkallódott, sőt nem egy a második világháború során el is pusztult. A megmaradtak közül ismét jónéhányat közzétettek a főlzabada-lás utáni József Attila-kutatók. Egyikük, Péter László, »Adatok József Attila életéhez, költészetéhez« című nemrég megjelent írásában több olyan verskötet-dedikációt kö-zölt, amelyek érdekes módon, alkotóelemeivé lettek a költő egy későbbi versének.